
Tamás Dénes

CSEREBOMLÁS: 1989

„A múltat mindig újra kell értelmezni a jelen alapján.”
(Frank Herbert: *A Dűne Káptalanház*)

A történelmi fordulók, kiemelt évszámok nem tartozhatnak egyetlen személyhez. Minél hátrébb húzódnak az időben, minél mélyebb és sokfélebb jelentéseket szívnak magukba, annál szükségsebbnek, kikerülhetetlennek mutatkoznak, az emberi viszonylatokon túlmutató erők megnyilvánulásának, amit az egyes emberek cselekedeteikkel nem idézhetnek elő, nem alakíthatnak, legfeljebb esetlenül leképezhetnek, részesülhetnek benne. Mégis, úgy gondolom, ezeknek a fordulóknak az igazi jelentőségét a személyes viszonyulások hordozzák, az emberi életek intimitásának mélyén formálódó, kiforró tartalmak, amelyek egyedül képesek eleven, vibráló jelentéssel felruházni az absztrakt, felcímkézett évszámokat. Ebből a szempontból egy szokványos, közönséges élet tanulságosabb és talán eligazítóbb tud lenni, mint egy nagy ívű történelmi perspektíva, mert benne nemcsak a tények rendeződnek el, hanem a tények alakuló, változó jelentése, jelentősége is megmutatkozik.

Úgy alakult, hogy ahhoz a történelmi eseményhez, ami legjobban átalakította életem díszleteit, sokáig csak felszínes viszonyom volt. Nem érdekelt olyan mélyen intellektuálisan, mint mondjuk 1956 vagy 1968, amelyekkel kapcsolatosan azt éreztem, megértésük, elsajátításuk, identitásom pontosabb és mélyebb körülhatárolásához segíthet hozzá. Ötvenhatról mindig azt gondoltam, hogy valamiképpen a magyarságom ellentmondásos természetének a megértéséhez ad kulcsot, míg az európai hatvannyolcat a történelem ritka szabad pillanatának véltem, és úgy éreztem, ikonikus képeiben, jeleneteiben a közösségi és egyéni lázadás titokzatos erőforrásait kell visszakeresnem.

Nyolcvankilenc sokáig hallgatott bennem. De lehet, hogy hallgatása csak a mindenütt jelenvalóságát fedte, a történelmi távlat hiányát, a háttérben folytatott csendes munkálódást. Lehetséges jelentéseit csak lassan lopta be mindennapjaimba, felismerhető hatását késleltetve fejtette ki, de aztán egyre markánsabban, erőteljesebben.

Amikor bekövetkezett, csak egy kis kellemetlenséget okozott nekem. 1989. december 22-én disznót vágunk falusi otthonunkban. Éppen az agyaslevest kanalaztuk befele a családommal, túl voltunk a kinti munkálatokon, a disznó feldolgozva már bekerült a házba, de még előttünk állt a hurka- és kolbásztöltés, a zsírnakvaló feldarabolása. Ekkor szaladt be a házunkba, önmagából kikelve, csapzottan, a szomszédasszonyunk. „Elkergették Cseuseszku!” – zilálta. – „Adják a tévében!” És hihetetlen módon valóban volt adás a tévében, ahogy aztán mindig azt ezt követő években, nekünk pedig néznünk kellett a műsort, a szűkös térben tolongó, ágaskodó és ordibáló férfiakat, majd a sötét éjszakában világító lövedékek nyomvonalait, csak éppen a kolbászt, a hurkát nem töltöttük, a zsírnakvalót nem daraboltuk fel. Se azelőtt, se utána nem fejeztük be annyira későn a disznóölést, mint 1989. december 22-én.

Kezdetben ennyit jelentett számomra a fordulat. Valószínűleg ennyit is kellett jelentenie. Tizennégy évesen a történelemnek különben is alig van valami jelentősége. Máshol történik akkor az ember, a kamasz. Ahogy tizenöt, tizenhat évesen is. Bármilyen radikális külső váltás észrevétlen marad számára, mert egy belső történésbe olvad bele minden, a vágyak, az akarárok huzavonájába. De lehet, a kilencvenes évek, hozzanak bármekkora változást, még mindig a nyolcvankilencet megelőző világ árnyékában teltek el, ami akkor védettséget is jelentett, a kibúvás lehetőségét a változás mindent felborogató kényszerével szemben.

Először csak a kétezres évek után kezdtem felismerni nyolcvankilenc rejtett jelentőségét. Akkor kezdtem először érezni, hogy életem két nagy korszakra kezd szétválni, hogy van egy nyolcvankilencet megelőző és egy arra rákövetkező része. Ez a szétválás kezdetben egy külsődleges érzésben mutatkozott meg. Egyszerűen örvendtem annak, hogy nem kellett a nyolcvankilencet megelőző világ díszletei között felnőnem, hogy nem abban a világban kellett megszereznem legfontosabb élményeimet (és ekkor a kamaszkorra és a felnőttkor kezdeteire gondoltam), nem az által a világ által határozódottam meg, legalábbis a tudatosság szintjén. Úgy láttam – ma már tudom, igazságtalanul –, hogy akik nyolcvankilenc előtt lettek felnőttek, fáradtabbak, kopottabbak, mint én, mint az én generációm, úgy éreztem, a régiek mindig egy láthatatlan terhet hurcolnak magukkal, megtörtebbek, megalkuvóbbak. Ezt én annak tulajdonítottam, hogy egy zárt és igazságtalan rendszerrel kellett együtt élnem, a megkötött kompromisszumoknak, amelyek lassan rágták szét tartásukat, gerinccességüket. Tapasztalataik elavultnak tűntek előttem, véleményeiket óvatosságnak éreztem, tudá-

sukat pedig mintha egy falusi könyvtár polcán felhalmozott régies, porosodó könyvsorból merítették volna. Akkor még nem tudtam, hogy nem elég egy rendszert egy másikkal lecserélni, hiszen egy idő után minden rendszer kitermeli a fennmaradásához szükséges megalkuvások, kompromisszumok sokaságát, ahogy a benne élő emberek rugalmatlanságát, fásultságát is megszüli. Kezdetben élesen zavart minden nosztalgia a régi rendszer iránt. Nem értettem, az apák és a nagyapák hogyan állíthatják, hogy jobb volt „akkor” élni, mint a jelenben, nem tudtam felfogni, miért töltheti el őket büszkeséggel a fennmaradásukhoz, viszonylagos jólétükhöz nélkülözhetetlen, „kiügyeskedett” előnyök megszerzése. Látszott, akkor még nem volt rálátásom arra, hogy mennyire képlékeny és rendszerfüggetlen a közösségi morál, milyen könnyen átszabható, hozzáigazítható az éppen aktuális körülményekhez. Ezt az átszabást minden nehézség nélkül, teljesen spontánul hajtotta végre az én generációm is, hamar pozíciókat, előnyöket ügyeskedett ki magának a demokrácia homokozójában. Hasonlóan kezdett játszani, mint nagyapáink és apáink generációja.

Az évek közben továbbgördültek velem. Belekezdtem a kétezres évek Űrodüsszeiájába, aminek útvonala nem a végtelen univerzumon, hanem az egymásra következő éveken keresztül vezetett. Ahogy kezdtek felfele számolni a kétezres évek, valahogy úgy kezdtem érezni magam, mintha a saját jövőmben élnék, mintha belecsöppentem volna gyermekkorom kedvenc science-fiction regényeinek világába. Aki azonban belecsöppent ebbe a világba, már nem volt teljesen kortársa a jelen eseményeinek. Egy része ott ragadt valahol a távolmúltban, a gyerekkorban, a nyolcvankilencet megelőző világban. Nem tudta teljesen magáévá tenni a haladás imperatívuszát, idegenkedve, vacogósan tekintett fel a jelen magaslataira, mert egyre inkább, a felgyorsítás helyett, az idő lelassításában lett érdekelt. A gyorsaság, a permanens változás ugyanis leginkább a tapasztalatok kontinuitását számolja fel, azt a vörös fonalat, ami összeköti egy emberi élet szilánkos tapasztalatait. Mintha egy naprobbanás utáni világban kellene élni, amelyben a különböző életszakaszok, mint önálló bolygók keringenek az űrben.

Ki tud beszámolni egy ilyen eseményről? Ki fogja megírni a történetét?

Talán ez az átállítódás kezdte felértékelni bennem a nyolcvankilencet megelőző időszakot. A megvetést, az elutasítást ugyanis a büszkélkedés váltotta fel. A büszkélkedés afölött, hogy még éltem és tapasztaltam a régit, az „ántivilágot”. Éltem és értem is. Tudom, hogy mit jelent az, amikor a faluban egy fiatal lányt kollektívszekérnek csúfolnak. Augusztus 23-ról pedig nem az 1944-es szovjet felszabadítás jut eszembe, hanem az utcán, a

tömegben való várakozás tömény unalma. De magammal hordozom a piros nyakkendő büszkeségét is, ahogy megőriztem a nehezen beszerezhető, s ezért ünnepi eledelként felkínált narancs mennyei ízét is, amit a bőség forradalma sem tudott elvenni tőlem. Beavatott vagyok egy régmúlt világba, egy olyan tudás birtokosa, amit a nálam fiatalabbak már nem érthetnek, ez a tudás pedig nemcsak egy különös múltba zár be engem, hanem a jelen is jobban megérteti velem. Egyre inkább egy titkos erőtartalomnak érzem azt a világot, ahonnan bármikor eleven és különös ízekkel, színekkel tudok visszatérni. Képeket tudok hozni onnan a jelen kopottságához és szegénységéhez, kövér analógiákat a hatalmaskodáshoz, az ízléstelenséghez, miáltal jelenemet is gazdagíthatom. Nem véletlenül érzem azt, hogy egy ittfelejtett vasútállomási koszos falatozó méltóbb helye a szétesettségnek és a férfibáratnak, mint a divatos importsörözők, a flancos teraszok.

Igen, lassan odajutottam, hogy nyolcvankilenc nélkül már nem tudom kitalálni magam.

Közben tovább fognak telni az évek. Évekre évek fognak következni, miközben nyolcvankilenc még hátrább fog tolódni az időben, egy különös zárányvilágot határolva be. Ettől pedig tovább fog fogyni a nyolcvankilencet megelőző életem tartalmassága, miközben növekedni fog jelentősége, szimbolikus ereje. És én félek, mi lesz ebből, hová alakul ez az irányíthatatlan cserebomlás. Mert érzem, engem is az a veszély fenyeget, hogy életemmel körüljárom, s majd egy hangzatos kijelentésbe belezárom azt az eleven töréspontot, amit egyre nyugodtabban, egyre felelőtlenebbül rendszerváltásnak, azaz 1989-nek nevezünk.